

Maria Zielińska*

 <https://orcid.org/0000-0003-2708-2774>

Dorota Szaban**

 <https://orcid.org/0000-0001-5892-4095>

(NIE)PLANOWANE (NIE)POWROTY UKRAIŃCÓW PRACUJĄCYCH W POLSCE W DRUGIEJ DEKADZIE XXI WIEKU. CZYNNIKI WARUNKUJĄCE PRZEOBRAŻENIA MIGRACJI CZASOWYCH W OSIADŁE

Abstrakt. Podstawowym celem artykułu jest podjęcie próby odpowiedzi na pytanie o to, co może spowodować przeobrażenia migracji czasowych Ukraińców przebywających w Polsce w pobyty stałe/migracje osiadłe; jakiego rodzaju „kotwice” są potrzebne (i realizowane) w procesie przekształcania się charakteru i wzoru migracji? Empiryczną podstawę do realizacji tak postawionego celu daje 36 wywiadów przeprowadzonych wśród obywateli ukraińskich zatrudnionych w Polsce w 2019 r. Teoretycznej inspiracji dostarczyła koncepcja społecznego zakotwiczenia, która odnosi się do procesu poszukiwania życiowych punktów oparcia – kotwic, pozwalających jednostkom na osiągnięcie psychospołecznej stabilizacji i na efektywne funkcjonowanie w nowych warunkach.

Słowa kluczowe: migranci, ukraińscy migranci, społeczne zakotwiczenie, integracja, migracje czasowe.

1. Wprowadzenie

Przypadek migracji z Ukrainy jest dobrym przykładem zjawiska czasowości i pozwala na badanie poszczególnych etapów i wzorców migracji, tzn. przyczyn, zmian i skutków migracji czasowych, cyrkulacyjnych i osiadłych. Jest już dobrze opisany i scharakteryzowany w różnych publikacjach naukowych, zarówno

* Dr hab., Instytut Socjologii, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Zielonogórski, al. Wojska Polskiego 69, 65-762 Zielona Góra, e-mail: m.zielinska@is.uz.zgora.pl

** Dr hab., Instytut Socjologii, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Zielonogórski, al. Wojska Polskiego 69, 65-762 Zielona Góra, e-mail: d.szaban@is.uz.zgora.pl

socjologicznych, jak i ekonomicznych (por. m.in. Klimek 2015; Lesińska, Okólski 2018; Andrejuk 2017; Bloch i in. 2015; Janicki 2015; Górny, Kindler 2016; Zielińska, Szaban 2012), oraz w czasopiśmie (por. m.in. „Polski Przegląd Migracyjny” 2018, nr 1(3), „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny”). Prowadzone są liczne badania – chociażby przez Ośrodek Badań nad Migracjami. Wynika to z faktu, że w ostatnich dwóch dekadach wyraźnie nasiliły się migracje obywateli ukraińskich do Polski nie tylko z przyczyn ekonomicznych i zawodowych, ale również edukacyjnych oraz kulturalno-społecznych¹.

Pogląd, iż: „Emigracja dla wielu emigrantów jawi się jako przestrzeń wolności, a też jako ziemia niczyja, na której można realizować wszelkie cele, dążenia, aspiracje na nowo, od początku” (Chodubski 2017: 11), stał się punktem wyjścia do naszych rozważań. W wypowiedziach wielu rozmówców w badaniach migracji pojawia się często przekonanie, że wyjazd z kraju pozwala zamknąć jakiś rozdział w ich życiu, stwarza nowe szanse, daje nadzieję na rozpoczęcie wszystkiego od zera. W kraju pochodzenia pozostały ich dawne sprawy, które są jak liny czy kotwice, przytrzymujące jednostkę w danym miejscu. Niektóre są mocniejsze, inne słabsze. W nowej przestrzeni pojawiają się kolejne, które również oddziałują z różną mocą. Zgodnie z koncepcją społecznego zakotwiczenia Aleksandry Grzymały-Kazłowskiej (2013a) ich siła ulega zmianie wraz z upływem czasu. Naszym celem jest opis i próba uporządkowania kotwic w postaci typologii. Posłuży temu charakterystyka podstawowych typów projekcji migracyjnych, uwzględniających sytuację migrantów na wyjściu – ich plany, zamierzenia, strategie, zakładane rezultaty migracji oraz ich obecną sytuację pokazującą etap realizacji własnych planów migracyjnych w Polsce.

Zwrócimy również uwagę na kwestie przypadkowości i racjonalności w formułowaniu własnych planów. Wskażemy potencjalne możliwości przekształcania się czasowych „kotwic” w trwałe i silne zakotwiczenia społeczne, pozwalające na stałe osiedlenie w Polsce. Z uwagi na wielkość i zasięg próby przedstawione wnioski dotyczyć będą badanej zbiorowości, ale model badania, uwzględniający przyczyny i skutki projekcji migracyjnych w kontekście koncepcji społecznego zakotwiczenia się, jest na tyle ogólny, że może być wykorzystany w analizach migracji w szerszych kontekstach. Nasz artykuł należy potraktować jako wprowadzenie do problematyki uwarunkowań przekształcania się migracji ukraińskich do Polski z czasowych w osiadłe, ale także jako propozycję jednego z wielu sposobów analizy (por. Łodziński, Grzymała-Kazłowska 2011).

¹ W ostatnim czasie, tj. do marca 2020 r., z uwagi na pandemię COVID-19 wzorce migracji ukraińskich do Polski uległy przekształceniom. Zamknięcie granic i ostre reżimy sanitarne nie tylko zmniejszyły skalę migracji, lecz także spowodowały zwolnienia z pracy zatrudnionych w Polsce Ukraińców. Od razu jednak podkreślamy, że nasze analizy dotyczą okresu sprzed pandemii. Według danych GUS w marcu i kwietniu 2020 r. z ZUS wyrejestrowano 48 tys. pracowników z zagranicy, z czego większość stanowili Ukraińcy. Pracujących i ubezpieczonych Ukraińców w ciągu dwóch miesięcy ubyło 9 proc., tj. prawie 44 tys. z 493 tys. osób pracujących jeszcze w lutym.

Zanim przejdziemy do analizy danych empirycznych, chcemy krótko nakreślić społeczny kontekst migracji ukraińskich do Polski, gdyż uważamy, że ma to znaczenie dla formułowanych przez nas konkluzji.

2. Krótka historia i kontekst polityczny migracji ukraińskich do Polski

Praca obywateli Ukrainy w Polsce dobrze wpisuje się w dotychczasową polską politykę wobec tego kraju. Jej początki należy szukać w okresie pomarańczowej rewolucji na Ukrainie (por. Czornik 2011), która miała miejsce na przełomie 2004 i 2005 r. Potem nadszedł czas prezydenta Wiktora Juszczenki (2005–2010), kiedy to Polska stała się ambasadorem Ukrainy na arenie europejskiej, wydatnie wspierając dążenia tego kraju do członkostwa w Unii Europejskiej i NATO (Latosińska 2016). Kolejnym istotnym momentem w polskiej polityce wobec Ukrainy były wydarzenia kijowskiego Majdanu pod koniec 2013 r., kiedy obalono prezydenta Wiktora Janukowycza, który wcześniej wstrzymał podpisanie umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z UE. Ukraińskie władze przez lata mogły liczyć na wsparcie Polski na arenie międzynarodowej (Drbohlav, Jaroszewicz 2015). Przepływy migracyjne z Ukrainy do UE wzrosły po wybuchu wojny w Donbasie i pogorszeniu sytuacji ekonomicznej społeczeństwa ukraińskiego. Istotnym czynnikiem sprzyjającym intensyfikowaniu się fali migracji z Ukrainy jest także relatywnie liberalne prawo migracyjne². Migranci ukraińscy są pracownikami różnych gałęzi gospodarki, przede wszystkim budownictwa, rolnictwa i usług. W 2019 r. rynek pracy otworzył się dla ok. 1,5 mln obywateli Ukrainy, którzy wytwarzali ok. 1% PKB rocznie (Drabczuk 2020). Zdecydowana większość przebywa w Polsce nie dłużej niż trzy miesiące. Według danych Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w 2019 r. 330 tys. (ok. 27%) Ukraińców było zatrudnionych na podstawie zezwoleń na pracę, pozostali – na podstawie oświadczeń pracodawców. Według danych Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z marca 2019 r. składki na ubezpieczenie emerytalne płaćli ok. 499 tys. Ukraińców.

Na proces migracji ukraińskich obywateli do Polski i innych krajów Unii Europejskiej mają wpływ zarówno czynniki polityczne, ekonomiczne, jak i spo-

² Na mocy rozporządzenia z 2017 r. obywatele Ukrainy (i pięciu innych krajów) mogą podejmować pracę na podstawie zezwoleń na pracę wydawanych przez wojewodów, zezwoleń na pracę sezonową wydawanych przez starostów w powiatowych urzędach pracy i oświadczeń o powierzeniu wykonywania pracy cudzoziemcowi, składanych przez pracodawcę w powiatowym urzędzie pracy (por. Ustawa i Rozporządzenie Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 7 grudnia 2017 r. w sprawie wydawania zezwolenia na pracę cudzoziemca oraz wpisu oświadczenia o powierzeniu wykonywania pracy cudzoziemcowi do ewidencji oświadczeń, Dz.U. z 2017, poz. 2345). W 2017 r. liberalizacji uległy także przepisy wizowe dla Ukrainy (od 1 stycznia 2018 r. weszła w życie ustawa z 20 lipca 2017 r. o zmianie ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2017 r., poz. 1543). Regulacje te ułatwiły i umasowiły ruch migracyjny.

łeczne (por. m.in. Fedyuk, Kindler 2016; Kupets 2016; Vollmer 2015; Vollmer, Malynovska 2016). W przypadku migracji do Polski w grę wchodzi jeszcze inne czynniki. Polska i Ukraina postrzegane są jako kraje połączone wspólną historią; Polska oceniana jest przez Ukraińców jako kraj bliski im kulturowo i mentalnie (Bińkowski 2017: 19; Brunarska i in. 2012: 28), wielu z nich posiada tu swoich krewnych. Argument wspólnych losów obu narodów nie jest bez znaczenia i pojawiał się w wypowiedziach badanych rozmówców.

Migracja czasowa do Polski staje się coraz powszechniejszym sposobem radzenia sobie z biedą i niestabilnością na Ukrainie. Okazało się także, że Ukraińcy coraz częściej decydują się na migrację osiedleńczą do Polski. Ważną kategorię migracyjną stanowią ludzie w wieku 18–29 lat, w tym studenci. Jak pokazują badania socjologiczne, to właśnie młodzi są bardziej skorzy do wyjazdu za granicę i bardziej dbają o wartości niematerialne, takie jak możliwość zdobycia wykształcenia, rozwoju zawodowego (por. m.in. Sokuryanska, Shchudlo 2018; Arbenina, Sokuryanska 2012). Polska staje się powoli krajem imigracji i jednocześnie umacnia swoją pozycję jako najbardziej popularny w UE kraj docelowy dla ukraińskich migrantów czasowych pragnących polepszyć swoją sytuację materialną. Jest atrakcyjna i przyjazna dla ludzi młodych, którzy poszukują dla siebie szans na lepszy start życiowy. Ważnym regulatorem migracji ukraińskich są sieci społeczne, bo to przede wszystkim dzięki tym nieformalnym, nieoficjalnym kanałom migranci dowiadują się o pracy, mieszkaniach, możliwościach kształcenia się, warunkach zatrudnienia itp.

Kontekst społeczno-kulturowy pokazuje, iż tworzą się obiektywne warunki do przekształcania się migracji czasowych w osiadłe, dlatego warto bliżej przyjrzeć się projekcom migracyjnym Ukraińców przebywających czasowo w Polsce w 2019 r. Możliwe, że da się odczytać w nich zapowiedzi punktów oparcia (kotwic), które wpłyną na zmiany decyzji, a tym samym na zmianę charakteru migracji.

3. Migracje czasowe, cyrkulacyjne i osiadłe w kontekście społecznego zakotwiczenia

Migracje czasowe, a na takie na ogół decydują się obywatele ukraińscy, zaprzeczają konwencjonalnym wyobrażeniom o migracjach, w których pojedyncza zmiana miejsca zamieszkania oznaczała osiedlenie się w nowym miejscu (por. Fiałkowska, Górny 2018: 407): „Charakteryzują się one [migracje czasowe] różną długością oraz są naznaczone przejściowością i nietrwałością, a często powtarzalnością” i dalej „[...] decyzja o migracji coraz rzadziej wiąże się z trwałym zerwaniem więzów ze społecznością pochodzenia, a migracje czasowe stały się realną alternatywą dla migracji osiedleńczych” (Fiałkowska, Górny 2018: 407). Warto w tym miejscu odwołać się do koncepcji przejścia mobilno-

ści (czasowo-przestrzennej) Wilbura Zelinskiego (1971). Odróżniając migracje czasowe od bardziej efemerycznych cyrkulacji, autor ten wskazywał pewną prawidłowość, iż

wraz z postępującą w danej populacji modernizacją rośnie nasilenie wędrówek cyrkulacyjnych oraz między- i wewnątrzmijskich. Początkowo też wzrasta, następnie spada intensywność migracji zagranicznych oraz wewnętrznych między wsią i miastem. Procesy te wspiera postęp technologiczny wpływający na coraz większe możliwości odbywania krótkich, a jednocześnie dalekich podróży. Istotą tej koncepcji jest podkreślenie, że różne formy mobilności są wobec siebie substytucyjne – w zmieniających się uwarunkowaniach funkcje jednych mogą zostać przejęte przez inne (Anacka, Okólski 2018: 23).

Współczesne migracje czasowe nie byłyby możliwe, gdyby nie wielość i dostępność środków transportu. Migracje obywateli ukraińskich skutkowały uruchomieniem dodatkowych kursów samolotowych, autobusowych i kolejowych, dzięki którym możliwe były częste kontakty z rodziną pozostawioną w kraju pochodzenia. Zgadzać się z sugestią badaczek migracji, Kamili Fiałkowskiej i Agaty Górny, iż „opis migracji czasowych wymaga [...] nieco odmiennego podejścia konceptualnego i analitycznego niż studia migracji długookresowych, w tym osiedleńczych” (Fiałkowska, Górny 2018: 407), proponujemy wykorzystać do analiz koncepcję społecznego zakotwiczenia. Powszechność migracji czasowych generuje nowe zjawiska, które nawet jeśli występowały w migracjach długookresowych, to w przypadku migracji czasowych nabierają innego znaczenia. Choćby tzw. sieroctwo migracyjne może być jakościowo inne, ponieważ rodzice pracujący w Polsce mogą na weekend wracać na Ukrainę i nadzorować wychowanie dzieci. W migracjach czasowych nie ma poczucia ostateczności ani nieodwracalności. Można je nawet uznać za atrakcyjny nowy styl życia, o ile jednostka polubi przemieszczanie się, bycie w drodze, brak konieczności osiedlenia się w jednym miejscu, ciągle zmiany.

Czasowe migracje obywateli ukraińskich do Polski występują w różnych formach: krótko- i długookresowych, wahadłowych i cyrkulacyjnych, sezonowych, niepełnych, a także płynnych (por. Fiałkowska, Górny 2018: 409–410). Szczególnie ten ostatni typ zasługuje na uwagę, gdyż jest on stosunkowo nową formą i wydaje się stanowić znaczący odsetek migracji ukraińskich. Istotną rolę w koncepcyjnych ujęciach tymczasowości w migracji w odniesieniu do analizowanych w niniejszym artykule przypadków odgrywa koncepcja Hägerstanda (1975). Zgodnie z przekonaniem autora ograniczenia prawne dla osiedlania się migrantów w krajach docelowych to istotny czynnik warunkujący przebieg i charakter migracji czasowych. Kolejne pobyty migrantów zależą od nowych uregulowań prawnych (przedłużeń, otrzymania wizy pobytowej, zgody na wykonywanie pracy itp.). Migracje czasowe są wygodne dla państwa przyjmującego, które, unikając migracji osiedleńczych i kosztów z nimi związanych, jednocześnie odpowiada na zapotrzebowanie pracodawców i rozwiązuje lokalne problemy na rynku pracy. W dłuższej perspektywie takie migracje rodzą jednak szereg

problemów, łącznie z marginalizacją społeczno-zawodową zarówno w kraju pochodzenia, jak i w kraju migracji.

Przyjmujemy, że

migracja Ukraińców do Polski ma charakter krótkoterminowy, często sezonowy. Zgodnie z typologią stworzoną przez OBM większość Ukraińców podpada pod kategorię „cyrkulanci”. Dla wielu z nich taka forma migracji ma charakter trwały – nie zamierzają zaprzestać cyrkulacji – ani w celu powrotu na Ukrainę, ani z zamiarem pozostania w Polsce na stałe. Cyrkulacja między Ukrainą a Polską jest dla nich sposobem na życie. Zamiar jej zaprzestania i powrotu do kraju pochodzenia deklarują tylko w warunkach poprawy sytuacji ekonomicznej na Ukrainie (Brunarska i in. 2012: 18).

Takie postawy mogą ulec zmianie. Nas interesują przyczyny, które powodują przeobrażenie się migracji czasowych i/lub cyrkulacyjnych w dłuższe pobyty, a na koniec w migracje osiadłe. Poszukiwałyśmy terminów i założeń stwarzających dobry punkt wyjścia do takich rozważań i zdaje się, że koncepcja społecznego zakotwiczenia i metafory kotwic Aleksandry Grzymały-Kazłowskiej stanowią obiecujące zaplecze teoretyczne. Koncepcja ta łączy kilka zjawisk ważnych w badaniu migracji, tj. tożsamość, adaptację i integrację społeczną, i wydaje się pomocna w rozważaniach na temat nie tylko przystosowania jednostek do nowych sytuacji życiowych, ale i w ogóle funkcjonowania człowieka we współczesnym społeczeństwie, gdzie zmiany stały się jego immanentną częścią. Autorka wyróżnia kilka typów kotwic: (1) prawnoinstytucjonalne (np. obywatelstwo), (2) ekonomiczne (np. zasoby materialne), (3) kotwice związane z określonymi miejscami (np. miejscem urodzenia), (4) kotwice osobiste (jak cechy fizyczne, praktyki cielesne, indywidualne cechy i wartości), (5) kulturowe (np. język), (6) społeczne (tkwiące np. w relacjach rodzinnych i przyjacielskich) (Grzymała-Kazłowska 2013a; 2013b). Niektóre z kotwic, takie jak role społeczno-zawodowe jednostki (np. role rodzinne, role związane z pracą, bycie imigrantem) czy pozycja w strukturze społecznej (związana z władzą) i przynależność grupowa (faktyczna i subiektywna, także odróżnianie się od innych), mają mieszany charakter. Swoistym typem „mieszanych” kotwic są kotwice kulturowe (obecne w języku, przekazach kulturowych, symbolach, normach i wartościach, którymi posługuje się człowiek).

Od razu zaznaczamy, że nie chodziło nam o pełną aplikację koncepcji do naszych rozważań, a raczej o zastosowanie podstawowych kategorii do przygotowania bazowego konstruktów uwzględniającego różne punkty oparcia dla jednostek, podejmujących i zmieniających decyzje migracyjne. Grzymała-Kazłowska wskazuje, iż koncepcja zakotwiczenia obecna jest w psychologii i ekonomii już od dawna, a także wykorzystywana jest w terapii osób, które przeżyły głęboką traumę. Pojęcie to pojawia się co prawda w pracach Bauman (2000: 51–52) czy Castellsa (2009: 73), ale nie znalazło tam dobrego wyjaśnienia. Autorka proponuje,

aby roboczo zdefiniować zakotwiczenie jako poszukiwanie przez jednostkę istotnych dla niej punktów odniesienia i oparcia [podkr. nasze], które pozwalają jej osiągnąć relatywną psychospołeczną stabilność w otaczającej ją „płynnej”, złożonej i transnarodowo powiązanej

rzeczywistości. Wykorzystywane przez człowieka kotwice pozwalają mu zlokalizować swoje „miejsce w świecie”, upostaciwić swoje poczucie istnienia oraz dają mu podstawę psychologicznego i społecznego funkcjonowania. Owo poszukiwanie zakotwiczenia jest szczególnie widoczne w sytuacji zmian i kryzysów oraz w obliczu doświadczeń granicznych, takich jak migracja międzynarodowa czy zagrażająca życiu choroba. Zakłada się, że w takich właśnie przypadkach u ludzi najbardziej uwidacznia się potrzeba osiągnięcia stabilności i dążenie do poszukiwania punktów oparcia życiowego (Grzymała-Kazłowska 2013a: 11).

Za ważną charakterystykę kotwic należy uznać ich elastyczność i możliwość odłączenia się zakotwiczonego obiektu od swojego punktu odniesienia. Projektowaniu tożsamości przez współczesnego człowieka towarzyszy unikanie sztywności i pozostawianie wszelkich możliwych opcji otwartych. Jak już wcześniej zauważył Bauman (2000), zbyt mocno osadzona tożsamość, odporna na zmiany („na całe życie”), w płynnym świecie byłaby raczej zawadą, bo zbyt twarde zakotwiczenie w tożsamości odczuwane byłoby jako „kula u nogi” i balast utrudniający ruch (za: Grzymała-Kazłowska 2013b: 14).

To, co jest istotne dla dalszych analiz, to przekonanie, że

proponowana kategoria społecznego zakotwiczenia, zajmując się procesami przystosowania się jednostek do zmian, traktuje ludzi jako działające i poszukujące stabilizacji podmioty, które budują więzi społeczne [...], a poprzez społeczne zakotwiczenie następuje uspołecznienie, rozumiane [...] jako proces włączania jednostki w formującą społeczeństwo sieć powiązań. Proponowana koncepcja społecznego zakotwiczenia stanowi więc próbę odpowiedzi na pytanie, jakie są nowe mechanizmy uspołeczniania (Grzymała-Kazłowska 2013b: 15).

Tak rozumiane kotwice są ważne w przypadku badań migrantów czasowych. Kotwica poprzedza proces integracji, jest jej zapowiedzią. W swoim rdzeniu znaczeniowym „kotwica” informuje, że mamy do czynienia z pewnym elementem pozwalającym utrzymać jakiś obiekt, ustabilizować jego pozycję w określonym położeniu oraz złączyć go (w elastyczny, bardziej lub mniej trwały sposób) z czymś innym (na ogół bardziej stabilnym). Proces kotwiczenia polega na powiązaniu bodźca z pewnym doświadczeniem w celu dotarcia do niego. Jest to więc ustanowienie dostępu do reprezentacji, co pozwala na wywołanie i utrzymanie u jednostki pożądanego stanu emocjonalnego i przełożenie go na podejmowane decyzje. W odniesieniu do migracji czasowych mają to więc być takie elementy, które będą przekładały się na decyzje migracyjne – zarówno w momencie ich podejmowania, jak i w bardziej odległej perspektywie – dotyczące przedłużenia migracji i pozostania w kraju przyjmującym. Posłużenie się metaforą kotwic sprzyja zmianie tradycyjnego sposobu myślenia o projektowaniu migracji, daje możliwość zobrazowania procesu przekształcania się migracji czasowych w osiadłe oraz może ułatwiać jego zrozumienie (por. Lompart 2010). Grzymała-Kazłowska przyznała, że jej koncepcja wymaga rozwinięcia przez ugruntowanie w badaniach empirycznych. Można więc potraktować nasz artykuł jako próbę takiego właśnie ugruntowania, swoisty test dla koncepcji społecznego zakotwiczenia. Analiza danych może ukazać, jak przebiega proces zakotwiczenia przez

podejmowanie decyzji i wyboru tych, a nie innych punktów oparcia. Proponowana kategoria społecznego zakotwiczenia, odnosząca się do procesów przystosowania się jednostek do życia w nowym otoczeniu społeczno-kulturowym, pozwala traktować ludzi jako świadome podmioty, poszukujące możliwości zaspokajania swoich potrzeb tak ekonomicznych, jak i społecznych, modyfikujące swoje decyzje w zależności od sytuacji i zmieniających się uwarunkowań.

Z uwagi na specyfikę zgromadzonego materiału w artykule skupimy się na scharakteryzowaniu kotwic subiektywnych, które „związane są z cechami osobowości jednostki i jej koncepcją samej siebie, wyznawanymi indywidualnie ideami i wartościami oraz pamięcią jednostek” (Grzymała-Kazłowska 2013b: 12). Wskażemy także ekonomiczne kotwice, ponieważ w przypadku ukraińskich migracji zarobkowych to one zdecydowanie przeważają nad wszystkimi innymi. Wykorzystując koncepcję i terminologię zaproponowaną przez Aleksandrę Grzymałę-Kazłowską, podejmujemy próbę odniesienia metafory kotwic do opisu uwarunkowań decyzji o migracji czasowej/cyrkulacyjnej i ewentualnie uwarunkowań zmiany tej decyzji. Naszym celem jest zwrócenie uwagi na kotwice, które przytrzymują migrantów na Ukrainie, a następnie wskazanie powodów do przedłużania lub skracania pobytu w Polsce. Oznacza to także opisanie kotwic, które wykształciły się już w Polsce. W naszym przekonaniu o ostatecznej decyzji i wyborze życiowym zadecyduje siła zakotwiczenia w danym miejscu przy jednoczesnym słabnięciu kotwic innego rodzaju.

4. Informacje metodologiczne

Podstawą empiryczną dla ustaleń zawartych w artykule są wyniki badania jakościowego, zrealizowanego z wykorzystaniem techniki wywiadu pogłębionego IDI, częściowo ustrukturyzowanego³. W grudniu 2019 r. i w styczniu 2020 r. przeprowadzono w ten sposób 36 wywiadów wśród migrantów z Ukrainy przebywających w Wielkopolsce (Poznań, Tulce, Murowana Goślina, Złotów, Swarzędz, Grodzisk Wielkopolski). Wywiady zrealizowane zostały z obywatelami Ukrainy zatrudnionymi w ramach różnego typu umów (przede wszystkim na czas określony), na zróżnicowany czas (głównie do 180 dni). Dwujęzyczne przeszkolone realizatorki przeprowadziły rozmowy w języku ukraińskim, następnie przetłumaczono je na język polski. Zgromadzony materiał został przełożony na transkrypcje, opatrzone komentarzami realizatorek wywiadów, i zakodowany hierarchicznie według wyróżnionych wątków tematycznych. Jednym z wątków poruszanych w wywiadach były projekcje migracji badanych obywateli Ukrai-

³ Badanie zostało zrealizowane w ramach projektu „Strategie migracyjne ukraińskich migrantów zarobkowych w Polsce”, we współpracy Instytutu Socjologii Uniwersytetu Zielonogórskiego i agencji pracy tymczasowej Work Glob sp. z o.o. z siedzibą w Poznaniu.

ny. Analiza materiału została dokonana z wykorzystaniem technik CASQDAS – oprogramowania QDA Miner. Kwestie dotyczące kotwiczenia migrantów w ich społeczno-kulturowej przestrzeni nie stanowiły wyróżnionego bloku tematycznego, lecz pojawiały się w wypowiedziach dotyczących projekcji migracyjnych.

5. Uwarunkowania decyzji migracyjnych – społeczne zakotwiczenie w ujęciu empirycznym

Decyzje o powrocie lub pozostaniu w kraju emigracji są uwarunkowane przez czynniki osadzające/zakotwiczące migrantów w starej lub nowej rzeczywistości społecznej i wiążące ich z tym miejscem. Można powiedzieć, że im więcej punktów odniesienia migranci posiadają w danym kraju, tym większe prawdopodobieństwo, że będą wiązać z nim swoje przyszłe życie. Możliwych punktów odniesienia, o czym wspomnieliśmy wcześniej, jest wiele i mają one złożoną naturę. Poznanie uwarunkowań planów migracyjnych charakteryzowanych poprzez wskazywane kotwice stanowi ważne kryterium myślenia o możliwościach kształtowania instrumentów wspierających migrantów w kraju migracji. Należy mieć na uwadze, że nie wszystkie punkty odniesienia w taki sam sposób przekładają się na poczucie przynależności migrantów, kształtowanie ich tożsamości i sprzyjają decyzjom o pozostaniu w określonym miejscu. Te osadzone w relacjach społecznych mają dla samych migrantów zazwyczaj większe znaczenie niż kotwice materialne, obiektywne. Jednakże to kotwice ekonomiczne są często podstawowym kryterium przy podejmowaniu decyzji migracyjnych. W tej części opracowania podejmujemy próbę wskazania typów kotwic ekonomicznych i społecznych, stanowiących ważne ogniwo w podejmowaniu decyzji migracyjnych (szczególnie tych dotyczących pozostania w Polsce na dłużej) przez ukraińskich migrantów czasowych. Wskazane w opracowaniu charakterystyki (typy) kotwic mogą stać się punktem wyjścia do szerszej dyskusji dotyczącej sytuacji migrantów czasowych i możliwości wpływania na ich dalsze decyzje i strategię migracyjną.

5.1. Kotwice ekonomiczne – obiektywny wymiar projekcji migracyjnych

Czynnikiem w największym stopniu determinującym decyzje i strategię migracyjne, co wielokrotnie podkreślaliśmy w opracowaniu, jest status ekonomiczny jednostki, częściowo wynikający z niekorzystnych uwarunkowań gospodarczych i sytuacji na rynku pracy (Todaro 1976) w kraju pochodzenia. Nie bez znaczenia pozostają tu także realia społeczno-gospodarcze w kraju migracji. Migracje zarobkowe charakteryzują się bowiem dążeniem jednostek do poszukiwania elementów sprzyjających poprawie jakości życia. Dbałość o polepszenie jakości swojego życia, rozpatrywaną szczególnie w wymiarze materialnym, można więc potraktować jako ważny obiektywny czynnik sprzyjający decyzjom o przyjeździe

i pozostaniu w Polsce. Kryterium ekonomiczne ma tym samym zarówno charakter czynnika sprzyjającego podjęciu decyzji o migracji (wypychającego), jak i staje się ważnym elementem zakotwiczenia jednostki w kraju emigracji. Nie jest to jednak kryterium jednorodne i jednoznaczne.

Jednym z najważniejszych i najwyraźniej podkreślanych przez samych migrantów elementów decydujących o ich decyzjach i dalszych projekcjach migracyjnych jest kotwica finansowa. Można ją odnosić do pojawienia się i eksponowania potrzeb i doświadczania możliwości uzyskiwania wynagrodzenia wyższego, niż byłoby to możliwe na Ukrainie. Brak dostatecznej ilości środków finansowych uniemożliwiający życie na oczekiwanym poziomie jest istotnym czynnikiem wypychającym z kraju pochodzenia i najczęściej dotyczy momentu podejmowania decyzji o migracji. Wówczas oddziałuje on najsilniej. O finansach jako kotwicy można myśleć w tym sensie, że jest to podstawowy element projekcji migracyjnych, na którym w narracjach migrantów dobudowywane są kolejne elementy, mogące sprzyjać zmianie strategii migracyjnych. Ilustracją znaczenia kotwicy finansowej dla decyzji migracyjnych są fragmenty wypowiedzi samych badanych.

Jest to tymczasowy sposób rozwiązania problemów, to jest poszukiwanie normalnie wyższego wynagrodzenia. Kiedy wynagrodzenie było na poziomie tego, co... no, na dość wysokim poziomie, wszystko mi odpowiadało. Od tego czasu jak nasza władza zmieniła minimum, minimalną stawkę wynagrodzenia, odpowiednio prywatne struktury nie chciały podnosić wynagrodzenia. I wyszło tak, że w prywatnym sektorze wynagrodzenia zostały na tym samym poziomie, jak i minimalne. Byłem zmuszony szukać pracy o wyższym wynagrodzeniu (DM/42/5/4/MD/S⁴).

To jest rozwiązanie tymczasowe, ponieważ nie wystarczało pieniędzy. Była potrzeba wyjechać w celu znalezienia pracy. Czego brakowało życiu na Ukrainie? Tam jest małe wynagrodzenie (VM/38/6/5/MR/S).

Przyjechałem zarobić więcej. Tutaj można mniej pracować i więcej zarabiać. Tak można powiedzieć (VM/24/6M/1/R/S).

Po 2014 straciliśmy dużo. Dużo ludzi straciło pracę, zarobki, normalny sposób życia. Dlatego i przyjechałam do tego kraju w celu polepszenia sytuacji materialnej. Chcę pieniędzy. Pieniądzy. Jeżeli znajdzie gdzieś na drodze milion. To chyba wszystkich zrobi szczęśliwymi. Tak jest naprawdę (OK/51/6/1/MD/Z).

Na ten moment to było wynagrodzenie. Na Ukrainie nie mogłem otrzymywać takie wynagrodzenie. W Polsce mogę zaoszczędzać na przyszłość, a w domu nie miałem takiej możliwości. Chęć nabierać jakis grosz i stała najważniejszym czynnikiem (DM/26/3/3/R/S).

Chęć uzyskiwania wyższych zarobków niż byłoby to możliwe na Ukrainie oraz poprawa ogólnej sytuacji materialnej są także wskazywane jako motywacja do

⁴ Skróty stosowane w oznaczeniu wywiadów oznaczają inicjał imienia i płeć/wiek/długość pobytu w Polsce/numer aktualnego pobytu w Polsce/sytuacja rodzinna: M – małżeństwo, D – posiada dzieci, R – prowadzi gospodarstwo z rodzicami/z kim migrant przyjechał do Polski: M – współmałżonek, D – dzieci, Z – znajomi, S – sam.

rozważania migracji nie tylko czasowych. Migranci traktują finanse jako czynnik (kotwicę), który mógłby sprzyjać pozostaniu w Polsce na dłużej. Ta kotwica traktowana jest jak warunek sine qua non dla decyzji o ewentualnej dłuższej migracji.

Nie tymczasowe rozwiązanie. Myślałem o tym już dawno temu, chcę żyć lepiej, i żeby rodzina była lepiej wyposażona (MM/42/2M/1/MD/R).

Przydałaby się mała podwyżka. W takim razie można byłoby pomyśleć o tym, żeby zostać w Polsce dłużej (DM/26/3/3/R/S).

[...] chyba sytuacja materialna. Dla mnie to jest bardzo ważne, ponieważ wydawać większość wynagrodzenia na zakwaterowanie to dla mnie... nie wiem... sytuacja krytyczna. Gdyby udało mi się znaleźć pracę, na której więcej zarabiałabym, to zwiększyłoby szansę zostać się tutaj (NK/36/2/2/R/S).

Potrzeba poprawy sytuacji finansowej nie jest jedynym czynnikiem ekonomicznym wpływającym na decyzje migracyjne i związek z krajem migracji. Zgodnie z klasyczną hierarchią potrzeb Masłowa poczucie stabilności i bezpieczeństwa to najbardziej elementarne potrzeby ludzkie (zaraz za potrzebami fizjologicznymi), które muszą zostać zaspokojone w pierwszej kolejności. Dlatego też brak perspektyw na stabilizację ekonomiczną i społeczną w kraju pochodzenia powoduje, że często niezależnie od osobistych nastawień Ukraińcy są zmuszeni do szukania pracy zarobkowej poza granicami kraju. Zwykle poszukiwanie lepszego życia i poczucia spokoju wiąże się właśnie z potrzebą znalezienia stabilności zawodowej i redukcji napięć wynikających z konieczności dostosowywania się do trudnych warunków. Taka argumentacja charakteryzuje migrantów nie tylko w momencie rozpoczęcia migracji, lecz także przy rozważaniu możliwości pozostania w Polsce. Można ją uznać za kolejną kotwicę – kotwicę stabilizacyjną właśnie. Na ten rodzaj czynnika sprzyjającego trwałszym migracjom wskazują badania bez względu na ich charakterystyki społeczno-demograficzne.

Ukraina nic dla mnie nie zrobiła... Polska – dała stabilność, której szukałem... poczucie spokoju... tak ja nie martwię się. To jest bardziej ważne od pieniędzy, które zarabiasz, i tak dalej... (AM/42/3/1/MD/M).

Ja tu czuję się łatwiej i wiem, że praca cały czas jest, przyszła data – jest wynagrodzenie, nie trzeba zastanawiać się, co będzie dalej i tak dalej, planować zwłaszcza. W domu to wynagrodzenie czasami niskie, brakuje tego i tego (AM/42/3/1/MD/M).

– Pierwotnym celem było zarobić pieniędzy. Ot, teraz póki co wszystko niepewne. – Coś może się zmienić? – Może zmienić się, że przyjadę na stałe tu. – Czego brakowało do życia na Ukrainie? – Stabilności. – W czym? – We wszystkim, i w oficjalnej sferze, i w finansach, i... w życiu (VM/42/1/1/R/S).

Nie chcę gdzieś wyjeżdżać. Mam już tyle lat, nie mogę już gdzieś jeździć. Już potrzebuję stabilności. Pracę zmienić chcę, a kraju pobytu zmieniać nie chcę. Moja matka jeszcze żyje, chciałbym być bliżej. Dopóki matka żyje, będę tu mieszkał (DM/42/5/4/MD/S).

Mam tu prawie wszystko, czego potrzebuję. Mam tu stabilną pracę, stabilne zarobki. Mam dochód, którego mi wystarcza. Nie zarabiam miliony, ale dla mnie jest wystarczająco. Tylko mój syn jest za daleko. Ale to jest starszy syn. On już da sobie radę (OK/38/3/3/MD/R).

Brakowało chyba stabilności. W tym i stabilności finansowej. Kiedy ciągle występują skoki naszej waluty. I ciągle waluta staje się coraz tańsza. I ty zarabiasz tak samo, a z każdym miesiącem w końcu masz coraz mniej. Brakowało chyba pewności i stabilności politycznej, ponieważ co roku zdarzają się jakieś sytuacje. Nie jesteś pewny w swojej przyszłości i w tym, w jakim kierunku będzie rozwijać się twój kraj. Brakowało poczucia bezpieczeństwa. Na przykład mieszkalam w Kijowie i bardzo często bałam się późno wieczorem wracać sama do domu. Na przykład w moim zawodzie brakowało obiektywnego dziennikarstwa. Brakowało mi tego, że nie mogłam pracować tak, jak byłam nauczona. Moja praca we wszystkich firmach mniej więcej była związana z cenzurą. Właściciel zawsze ci mówi, co masz pisać, w jaki sposób, kogo możesz prosić o komentarz, a kogo nie możesz. Dlatego brakowało mi również swobody do realizacji w swojej pracy (DK/26/3/3/R/S).

Dla mnie migracja jest poszukiwaniem lepszego życia. Czego brakowało życiu na Ukrainie? Dlaczego? Stabilnej pracy i dobrego dochodu (OM/33/6/1/X/S).

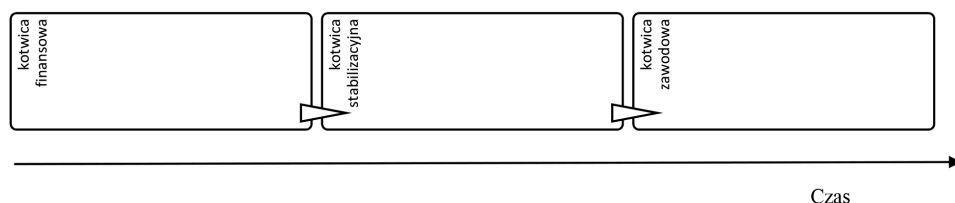
Migracja zarobkowa Ukraińców do Polski nie jest zjawiskiem nowym, jednak zyskuje szczególny wymiar. Stwarza ludziom możliwości realizacji kariery zawodowej poza granicami kraju i przenoszenia się w różne konteksty zawodowe. Osoby decydujące się na migrację zarobkową wiążą z wykonywaną pracą konkretne plany i oczekiwania, nadając różne znaczenie określonym aspektom zawodowym. Przedmiotem ich wartościowania są zarówno cele i dążenia życiowe, motywy emigracji zarobkowej, jak i elementy pracy w nowym środowisku społeczno-zawodowym. Dla migrantów charakter pracy dopasowanej do potrzeb samorozwojowych, pozwalającej na uzyskanie satysfakcjonującej jakości życia jest ważnym czynnikiem kształtującym projekcje migracyjne. Migracja i wizja jej przedłużania są też dla wielu badanych migrantów warunkowane samym faktem możliwości podejmowania pracy zawodowej. Ten typ kotwicy można nazwać zawodową. Charakteryzuje ona osoby, które pozostają w Polsce już jakiś czas i rozważają migrację dłuższą albo na stałe (nawet jeśli nie dotyczy ona pobytu w Polsce).

No co, Polska to w zasadzie dobry kraj, można od niego zacząć. Można i zostać, i mieszkać też, i pracować. Doceniają fachowców, płacą pieniądze (DM/34/9m/1/MD/S).

Tu mi jest wygodnie. Tylko chciałabym mieć miejsce zamieszkania i tyle. W jakimkolwiek kraju, jeżeli masz miejsce zamieszkania i pracę, dzięki której dobrze zarabiasz, można mieszkać. I w Polsce jest tak. Polska niczym się nie różni od innych krajów. Masz zdrowie, masz pracę, masz dochód. I nie masz problemów. Jeżeli masz dokumenty i prawo. Ponieważ nie w każdym kraju, jeżeli przyjedziesz, masz prawo pracować. A to jest dużą zaletą Polski, że możemy tu legalnie pracować i się rozwijać (OK/51/6/1/6/Z).

Na przykład, mam znajomego, który zdecydował zostać w Polsce w 58. roku życia. [...] Gdzie są dobre warunki, jest możliwość pracować i studiować, tam moim zdaniem będzie zostawać na stałe (OM/66/7/6/MD/S).

Obniżony standard życia, trudności w znalezieniu pracy oraz brak perspektyw na przyszłość stały się przyczyną nasilającej się, na niespotykaną dotąd skalę, migracji zarobkowej obywateli Ukrainy do Polski. Jest ona ściśle związana z poszukiwaniem pracy niezbędnej do przeżycia oraz dążeniem do polepszenia warunków życiowych poza granicami kraju pochodzenia. Wyjazd zarobkowy uważany jest za najszybszy i najdostępniejszy sposób rozwiązywania problemów finansowych, pozwalający przetrwać okres niezbyt sprzyjającej koniunktury w kraju (por. Kaczmarczyk 2008). Ekonomiczne czynniki kształtujące projekcje migracyjne i sprzyjające planom pozostania w Polsce na dłużej przybierają mogą w świetle uzyskanych deklaracji postać trzech kotwic. Ich znaczenie i częstotliwość pojawiania się wzmacnia się wraz z czasem pobytu w kraju migracji. Z jednej strony można mówić o kotwicy finansowej, stanowiącej podstawowy, pojawiający się najszybciej punkt odniesienia dla migrantów. Jest to najsilniej oddziałujący czynnik wypychający z kraju pochodzenia, ale także nabierający znaczenia już w kraju migracji. Z drugiej strony pojawia się kotwica stabilizacyjna, związana z uzyskiwaniem relatywnie pojmowanego spokoju i satysfakcjonującej jakości życia. Ta kotwica, chociaż możliwa do odczytania w momencie podejmowania decyzji migracyjnych, pojawia się z czasem, niejako w reakcji na procesy adaptacyjne do nowych warunków. Ma to związek z konfrontacją warunków w kraju pochodzenia i kraju migracji. Trzecia jest kotwica zawodowa, związana z podejmowaniem pracy, przekładająca się na możliwości samorozwoju i stanowiąca źródło satysfakcji dla migrantów. Ten typ kotwicy aktywuje się najpóźniej i stanowi silny argument dla migracji na dłuższy czas lub osiedleńczej. Wskazane typy kotwic odczytane z wypowiedzi migrantów można traktować jako swoiste kontinuum uwzględniające czas trwania migracji i sprzyjające decyzjom o stałym lub przynajmniej długookresowym pobycie w Polsce.

Rysunek 1. Kotwice ekonomiczne a czas migracji
Źródło: Opracowanie własne.

5.2. Kotwice społeczne – subiektywny wymiar projekcji migracyjnych

Castells (2009) podkreśla znaczenie osadzania się w więziach społecznych dla stabilizowania jednostek w świecie przepływów i zmian. W kontekście badań migracyjnych omawiane przez nas kotwice społeczne wiążą się istotnie z relacjami społecznymi, zarówno w kręgu rodziny, jak i kręgach koleżeńsko-przyjacielskich.

skich. Ten obszar analiz koncentruje się na odtworzeniu informacji o charakterze powiązań i relacji społecznych, przypisywaniu znaczenia tym relacjom, społecznym usytuowaniu aktorów tego procesu i przepływie zasobów pomiędzy nimi (Ryan, Mulholland 2015).

Na podstawie uzyskanych w wywiadach deklaracji badanych można stworzyć typologię kotwic społecznych i ocenić siły ich oddziaływania na projekcje migracyjne.

Migranci ukraińscy silnie akcentują swoje więzi rodzinne. Migracja zarobkowa wywiera znaczący wpływ na funkcjonowanie rodziny. Ważne w kontekście kształtowania relacji rodzinnych jest to, który z członków rodziny migruje, na jak długo i jak daleko będzie przebywał. Ponadto istotne są możliwości wzajemnej komunikacji czy częstotliwość spotkań. Rodzina jest traktowana jako wartość dla tworzących ją osób. Migracje są czynnikiem, który generuje zmiany we wzajemnych stosunkach członków rodziny i zwiększa jej oddziaływanie na wszelkie wymiary życia jednostki. Z wywiadów wyłania się obraz bardzo silnie oddziałującej na wybory migrantów rodziny pochodzenia. Można tu wspomnieć o występowaniu wyraźnego kontraktu międzygeneracyjnego, który opiera się na współzależności poszczególnych generacji (Krzyżowski 2013; por. Marody, Giza-Poleszczuk 2004). Istnieje i intensyfikuje się zależność pomiędzy pracującą za granicą osobą a jej rodzicami, a także między nią i pozostającymi w kraju pochodzenia dziećmi. Rodzina przebywająca daleko, w kraju pochodzenia, jest takim punktem odniesienia w projekcjach migracyjnych, który przesuwają ciężar decyzji w kierunku powrotu. Wypowiedzi migrantów świadczą o silnych relacjach emocjonalnych z rodziną – podszytych troską i tęsknotą. Można więc mówić o tym, że kotwice społeczne związane z domem ułożone są na Ukrainie, w miejscu pochodzenia. Wiążą się one ze wszystkimi elementami tworzącymi zakres definicyjny pojęcia „dom”. Nie ma znaczenia w tym obszarze, jak długo trwa migracja.

[...] nawet jeśli nie brać pod uwagę te wszelkie niuanse, to, że nie ma tutaj bliskich na przykład, teoretycznie weźmy, nie ma tutaj... domu swego teoretycznie albo mieszkania, no i jeszcze może tam jakieś niuanse są, ale nawet mimo to, tu lepiej, lepiej niż w Ukrainie, w ogóle mama zawsze mówi, że lepiej przyjechać na Ukrainę, bo... bo jednak w domu (AM/27/5/1/R/S).

Jestem tu tylko tymczasowo. Mam tam całą rodzinę, tam mam rodziców pochowanych (AM/47/16m/1/R/S).

To jest rozwiązanie „na chwilę”. Dlaczego? W domu jest lepiej (KK/28/6M/1/MR/M).

Na Ukrainie zostają się członki rodziny. I nie chce się stracić związek z rodziną (OK/38/3/3/MD/R).

Będziemy wracać, bo mamy starszych rodziców, za jakiś czas obok których musisz zostać... a Pani ma na uwadze wracać do Polski? Niewykluczone, ponieważ... ponownie... wszystko zależy od tego, czy rodzice nas opuszczą (OK/41/4/1/MD/S).

Nie... to jest kwestia nie pracy, to jest kwestia rodziny, kwestia tego, że na Ukrainie zostali krewni, bliski, mama... to jest to, co ci trzyma. Gdyby, na przykład, na Ukrainie tego nie było, to... może to byłaby łatwiejsza decyzja, a jak tak... to trochę... (DK/26/7/1/M/M).

Żonie po prostu przez to, że tam dorastała, mama tam, i tak dalej. Żeby tu się przeprowadzić, to byłoby ciężko (AM/42/3/1/MD/R).

Podoba mi się mój kraj, gdzie narodziłem się. Tam są moje przyjaciele, moi znajomi, moja rodzina. Dla mnie to jest tymczasowa przeprowadzka (RM/27/3/2/R/S).

Projektowane w wypowiedziach migrantów decyzje migracyjne związane z ewentualnym pozostaniem w Polsce zawierają także inne elementy dotyczące relacji rodzinnych. Odczuwalny w trakcie migracji jest brak osób bliskich. W tym przypadku istota kotwicy społecznej tkwi w oddaleniu od rodziny w kraju migracji i łączy się z potrzebą sprowadzenia jej do Polski. Czynnikiem ten może okazać się decydujący w sytuacji wyboru charakteru migracji – chwilowej, tymczasowej czy długookresowej lub trwałej.

Zdecydowałby jednak układ rodziny, to znaczy nawet jeśli przeprowadzając się tu i mieszkając na stałe, chociażbym mógł znaleźć dla dziecka w przyszłości żłobek i szkołę, dla żony odpowiednią pracę (D/42/5/4/MD/S).

Jeśli moje dziecko pozostanie tutaj i będziemy mieli okazję przyjechać i mieszkać blisko niego, to jest możliwe. Możliwe, że mieszkałabym tu, obok mojego syna (OK/41/4/1/MD/S).

Mówię, gdyby była rodzina, to tak. Dziewczyna, rodzina tam... mieszkanie to już jest takie... a tak na razie tego nie przewiduję (RM/35/14m/2/R/S).

Jeżeli ze mną będą moi dzieci, moja rodzina... wtedy będzie dobrze dla mnie i w Polsce (IK/38/12/2/MD/M).

Brak deklaracji dotyczących pozostania w Polsce na dłużej jest także warunkowany czynnikiem wykraczającym poza więzi rodzinne i domowe. W tym przypadku decyduje poczucie samotności, wyobcowania i potrzeba bliskich relacji z innymi. Można tu mówić nie tyle o pojawieniu się jakiejś kotwicy o naturze społecznej, ale raczej o braku jakiegokolwiek punktu oparcia, co działa jak siła odpychająca. Migracja jako doświadczenie trudne i wymagające adaptacji do zmian może intensyfikować uczucie osamotnienia i doświadczenie samotności. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest wiele. Relacje z bliskimi są ograniczone ze względu na fizyczną odległość; pojawia się przymus dostosowania się do nowego otoczenia oraz tęsknota za krajem pochodzenia.

Więcej jak 2,5 miesiąca nie mogę tu wytrzymać. Chce mi się do domu. Kiedy jedziesz razem z rodziną, jest kompletnie inaczej, a jak sam, to... Ciągłe myślisz, kiedy już będzie ten dzień, kiedy wyjedziesz stąd. Czekałem tak 2 miesiące i 2 tygodnie. Jesteś już wyczerpany, organizm jest słaby. A kiedy jeszcze wszyscy wyjeżdżają, to jest masakra. Chłopaki kiedy wyjeżdżali, ja 2 czy 3 doby nie spałem. Myślałem, kiedy już będzie mój dzień. I ty jesteś sam, samotny i nie ma nawet z kim pogadać (VM/38/6/5/MR/S).

Zostałabym tutaj, ale jeżeli, na przykład, z moim chłopakiem. Sama tutaj nie chcę mieszkać. Bo sama to sama (VK/23/5m/2/R/S).

Z rodziną, bo być samemu jest źle. Bardzo źle, ale z rodziną to tak (SK/52/1/1/MD/S).

Tu wszystko bardzo fajne, ale nie ma swoich [śmieje się], tak, swoich przyjaciół (TK/32/3/2/R/S).

Potrzebna jest para, samemu tu robić nie ma co. No przyjechał na pół roku, na trzy miesiące, ale trzeba by była para, ponieważ samemu nieciekawie (AM/47/16m/1/R/S).

Samemu tu nie ma co robić. Polki się nie zgadzają, mają inną wiarę, nie wiem, albo... u nich mentalność trochę się różni (AM/47/16m/1/R/S).

Uzyskane w wywiadach wypowiedzi badanych pozwalają stworzyć oś odzwierciedlającą znaczenie subiektywnie definiowanych kotwic społecznych, przekładających się na deklaracje dotyczące projekcji migracyjnych Ukraińców. Siła oddziaływania tych czynników na projekcje migracyjne jest zróżnicowana. Mniejsze znaczenie niż w przypadku kotwic ekonomicznych ma czas przebywania w kraju migracji. Bez względu na moment migracji najsilniej oddziałuje na decyzje badanych kotwica społeczna, związana z relacjami domowymi i więziami rodzinnymi. Zdecydowanie sprzyja ona decyzjom o powrocie. Szczególnego znaczenia nabiera w zderzeniu z chęcią dbania o relacje międzypokoleniowe. Wynikająca z samotności i potrzeby bliskości innych osób kolejna kotwica relatywnie silnie oddziałuje na brak punktu zaczepienia w Polsce i sprzyja projekcom traktowania migracji jako rozwiązań chwilowych, tymczasowych. Nie jest jednoznaczne to, czy obecność osób bliskich przełożyłaby się na rozważanie decyzji o pozostaniu w kraju migracji. Decyzjom o migracji na dłuższy czas czy pozostaniu w Polsce na stałe w największym stopniu sprzyja w obszarze subiektywnym kotwica warunkowa, związana z możliwościami sprowadzenia lub stworzenia warunków do pozostania w Polsce całych rodzin. W nawiązaniu do wcześniejszych ustaleń – ten typ deklaracji można uznać za przejaw myślenia o migracji jako o nowym starcie.

kotwica społeczna ukraińska	dom i rodzina tam
kotwica społeczna polska	rodzina i bliscy tu

Rysunek 2. Kotwice subiektywne – społeczne
Źródło: Opracowanie własne.

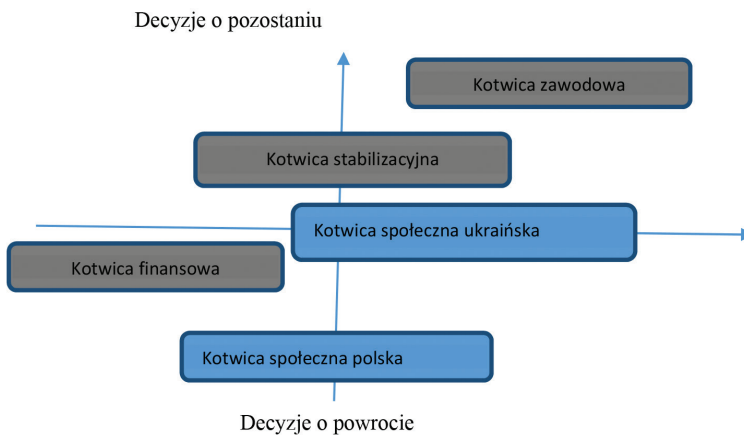
Subiektywne zakotwiczenie migrantów może mieć charakter dynamiczny – pomimo wstępnego braku zdecydowania i deklaracji chęci osiedlenia się w Polsce na dłużej migranci z czasem mogą angażować się w relacje, które osadzają ich w nowym kontekście do tego stopnia, że przekłada się to na ostateczne decyzje

migracyjne. Migranci tymczasowi, zarobkowi znacząco ograniczają co prawda sieć kontaktów towarzyskich do znajomości w kręgu pracowniczym, z osobami o podobnym statusie pobytowym, jednak pojawianiu się silniejszych i trwalszych więzi sprzyjać może przedłużany czas pobytu na migracji.

6. Wnioski

Przeprowadzone badanie wskazało nie tylko na rolę kotwic obiektywnych, takich jak praca zarobkowa, zasoby materialne i warunki instytucjonalne kraju przyjmującego, lecz także na znaczącą rolę kotwic osadzonych w relacjach społecznych w projekcjach migracyjnych. Migranci z Ukrainy są silnie związani więziami rodzinnymi, międzypokoleniowymi, ale także zakotwiczą się mentalnie w wyobrażonych wspólnotach, konstruując zróżnicowane formy tożsamości, które stanowią ich punkty odniesienia w nowych warunkach społeczno-kulturowych. Można uznać, że zarówno obiektywne, jak i subiektywne kotwice przenikają się w projekcjach migracyjnych, sprzyjając decyzjom o charakterze samej migracji ze względu na czas jej trwania. Na podstawie skonstruowanej typologii można wskazać na silniejsze oddziaływanie: a) czynników ekonomicznych w przypadku rozważania decyzji o pozostaniu w kraju migracji; b) czynników społecznych w przypadku rozważania decyzji o powrocie.

W artykule podjęto próbę wskazania typologii kotwic charakteryzujących migrantów czasowych. Wydaje się, że kategoria ta jest bardzo obiecująca jako wyjaśniająca mechanizm przekształcania się decyzji o migracji czasowej w decyzję o migracji osiadłej. Każdy nowy punkt oparcia staje się kotwicą i w ujęciu temporalnym poprzedza integrację i adaptację w społeczeństwach przyjmujących. Nasze ustalenia mogą stanowić propozycję wstępu do rozpoznania wczesnych kotwic.

Rysunek 3. Powiązanie typów kotwic z projekcjami migracyjnymi

Źródło: Opracowanie własne.

Migranci konstruują tożsamość w odniesieniu do wartości europejskich oraz przedstawicieli społeczeństwa przyjmującego w sytuacji zrównywania szans życiowych z obywatelami polskimi, szczególnie w aspekcie obiektywnym. Siła kotwic okazuje się względna i jest efektem oczekiwań, zrealizowanych planów i posiadanych zasobów.

Ze względu na wciąż przeważający czasowy charakter imigracji do Polski jest jeszcze za wcześnie, by stwierdzić jednoznacznie, że Polska na stałe przekształci się w główny w Unii Europejskiej kraj osiedleńczej migracji obywateli Ukrainy. Na pewno migracja cyrkulacyjna jest najszybszą metodą reagowania na spadki dochodów ludności, nie wymaga bowiem całkowitej zmiany strategii życiowej, a tylko jej reorientację. Poza tym sektory unijnych rynków pracy, w których pracują ukraińscy migranci, wiążą się zwykle z pracą czasową, często sezonową. Migracja długoterminowa wymaga większych przygotowań, m.in. wyrównania kwalifikacji zawodowych, nauczania się języka itp. W tym miejscu należy wspomnieć o kontekście społeczno-kulturowym migracji ukraińskich. W przypadku przedłużającego się kryzysu rodziny migrantów ukraińskich osiadłych w UE mogą jednak zechcieć do nich dołączyć, bo, jak pisały Brunarska, Grotte, Lesińska,

w procesie kształtowania się migracji z Ukrainy do Polski zasadniczą rolę odgrywają sieci społeczne. Sieci stymulują przy tym zarówno migrację osiedleńczą (w szczególności przekształcanie się migracji krótkookresowej w długotrwałą), jak i są podstawą funkcjonowania migrantów cyrkulacyjnych (poprzez wsparcie udzielane nowo przybyłym przez bardziej doświadczonych migrantów) (Brunarska i in. 2012: 18).

Na koniec należy podkreślić, że w obecnej sytuacji trwającej pandemii związanej z rozprzestrzenianiem się wirusa COVID-19 jakiegokolwiek przewidywania dotyczące skali i charakteru wszelkich migracji, w tym ukraińskich do Polski, obarczone są ogromnym ryzykiem. W każdej chwili może nastąpić zamknięcie granic, kolejny lockdown, ograniczenia i obostrzenia sanitarne uniemożliwiające wszelką ruchliwość przestrzenną. Już teraz znaczące przeobrażenia na rynkach pracy wymuszą zmiany zachowań ekonomicznych i pracowniczych, również w stosunku do migrantów z Ukrainy.

Bibliografia

- Anacka M., Okólski M. (2018), *Migracje: pojęcia i metoda*, [w:] M. Lesińska, M. Okólski (red.), *25 wykładów o migracjach*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Andrejuk K. (2017), *Przedsiębiorcy ukraińscy w Polsce. Struktura i sprawstwo w procesie osiedlenia*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Arbenina L., Sokuryanska L. (red.) (2012), *Ukrainian Students Looking for Identity*, Publishing Center V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv.
- Bauman Z. (2000), *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa.
- Bińkowski J. (2017), *Ukraińska imigracja do Polski. Analiza zjawiska w kontekście sytuacji na rynku pracy*, Kolegium Europy Wschodniej im. J. Nowaka-Jeziorańskiego we Wrocławiu, Warszawa–Wojnowice.

- Bloch N., Main I., Sydow K. (red.) (2015), *Nie dość użyteczni. Zmagania imigrantów na lokalnym rynku pracy*, Centrum Badań Migracyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- Brunarska Z., Grotte M., Lesińska M. (2012), *Migracje obywateli Ukrainy do Polski w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego: stan obecny, polityka, transfery pieniężne*, „CMR Working Papers”, nr 60(118).
- Castells M. (2009), *Sila tożsamości*, przeł. S. Szymański, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Chodubski A. (2017), *O kryzysie wartości migracyjnych*, „The Polish Migration Review – Polski Przegląd Migracyjny”, nr 1, s. 11–19.
- Czornik K. (2011), *Miejsce Ukrainy w polskiej polityce zagranicznej po „pomarańczowej rewolucji”*: próba bilansu, [w:] M. Stolarczyk (red.), *Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Drabczuk M. (2020), *Ukraińscy migranci zarobkowi na polskim (nie)pewnym rynku pracy*, „Komentarze IEŚ”, nr 210(113).
- Drbohlav D., Jaroszewicz M. (red.) (2016), *Ukrainian Migration in Times of Crisis: Forced and Labour Mobility*, Charles University, Prague, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/projekty/ukrainian_migration_in_time_of_crisis.pdf (dostęp: 20.09.2020).
- Fedyuk O., Kindler M. (2016), *Migration of Ukrainians to the European Union: Background and Key Issues*, [w:] O. Fedyuk, M. Kindler (red.), *Ukrainian Migration to the European Union. Lessons from Migration Studies*, IMISCOE Research Series, Springer Berlin Heidelberg, New York.
- Fiałkowska K., Górny A. (2018), *Migracje czasowe*, [w:] M. Lesińska, M. Okólski (red.), *25 wykładów o migracjach*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Górny A., Kindler M. (2016), *The Temporary Nature of Ukrainian Migration: Definitions, Determinants and Consequences*, [w:] O. Fedyuk, M. Kindler (red.), *Ukrainian Migration to the European Union. Lessons from Migration Studies*, IMISCOE Research Series, Springer Berlin Heidelberg, New York.
- Grzymała-Kazłowska A. (2013a), *Od tożsamości i integracji do społecznego zakotwiczenia – propozycja nowej koncepcji teoretycznej*, „CMR Working Papers”, nr 64(122), s. 1–18.
- Grzymała-Kazłowska A. (2013b), *Zarys koncepcji społecznego zakotwiczenia. Inne spojrzenie na tożsamość, adaptację i integrację imigrantów*, „Kultura i Społeczeństwo”, t. 57, nr 3, s. 45–60.
- Hägerstrand T. (1975), *Space, Time and Human Conditions*, [w:] A. Karlqvist, L. Lundqvist, F. Snickars (red.), *Dynamic Allocation of Urban Space*, Saxon House, Lexington Book, Farnborough, Lexington, s. 3–12.
- Janicki W. (2015), *Migracje kompensacyjne jako czynnik wzrostu obszarów peryferyjnych. Rola ukrytego kapitału ludzkiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Kaczmarczyk P. (2008), *Migracje zagraniczne a procesy rynku pracy. Przypadek Lubelszczyzny*, Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, Instytut Rynku Pracy, Warszawa–Lublin.
- Klimek D. (2015), *Funkcja ekonomiczna migracji z Ukrainy do Polski*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź.
- Krzyżowski Ł. (2013), *Polscy migranci i ich starzejący się rodzice. Transnarodowy system opieki międzygeneracyjnej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Kupets O. (2016), *Economic Aspects of Ukrainian Migration to EU Countries*, [w:] O. Fedyuk, M. Kindler (red.), *Ukrainian Migration to the European Union. Lessons from Migration Studies*, IMISCOE Research Series, Springer Berlin Heidelberg, New York.
- Latosińska A. (2016), *Ukraina w polityce zagranicznej Polski (2004–2014)*, [w:] M. Pietrasiak, M. Stelmach, K. Żakowski (red.), *Polityka zagraniczna Polski: 25 lat doświadczeń*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Lesińska M., Okólski M. (red.) (2018), *25 wykładów o migracjach*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

- Lompart A. (red.) (2010), *Jednostka zakorzeniona? Wykorzeniona?*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Łodziński S., Grzymała-Każłowska A. (2011), *Koncepcje, badania i praktyki integracji imigrantów. Doświadczenia polskie w europejskim kontekście*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny”, nr 2(140), s. 11–39.
- Marody M., Giza-Poleszczuk A. (2004), *Przemiany więzi społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Ryan L., Mulholland J. (2015), *Embedding in Motion: Analysing Relational, Spatial and Temporal Dynamics among Highly Skilled Migrants*, [w:] L. Ryan, U. Erel, A. D’Angelo (red.), *Migrant Capital. Migration, Diasporas and Citizenship*, Palgrave Macmillan, London.
- Sokuryńska L., Shchudlo S. (2018), *Youth of the Ukrainian Borderland in the Transition to the Knowledge Society: Values, Educational Plans, Visions of Life Success*, „Rocznik Lubuski”, t. 44, nr 1, s. 91–107.
- Todaro M.P. (1976), *Migration and economic development: a review of theory, evidence, methodology and research priorities*, „Occasional Paper”, nr 18, Institute for Development Studies, University of Nairobi, Nairobi.
- Vollmer B. (2015), *Ukrainian Migration and the European Union – Dynamics, Subjectivity, and Politics*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Vollmer B., Malynowska O. (2016), *Ukrainian Migration Research Before and Since 1991*, [w:] O. Fedyuk, M. Kindler (red.), *Ukrainian migration to the European Union. Lessons from Migration Studies*, IMISCOE Research Series, Springer Berlin Heidelberg, New York.
- Zelinsky W. (1971), *The Hypothesis of the Mobility Transition*, „The Geographical Review”, nr 61(2), s. 219–349.
- Zielińska M., Szaban D. (2012), *Projekcje migracyjne a rzeczywistość w kontekście członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Przykład województwa lubuskiego*, [w:] P. Kaczmarczyk, M. Lesińska (red.), *Krajobrazy migracyjne Polski*, Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

(UN)PLANNED (UN)RETURNS OF UKRAINIANS WORKING IN POLAND IN THE SECOND DECADE OF THE 21ST CENTURY IN THE CONTEXT OF THE CONCEPT OF SOCIAL ANCHORING

Abstract. The article attempts to use the concept of social anchoring to analyse the phenomenon of temporary migration of Ukrainians working in Poland in the second decade of the 21st century. The concept is relatively new in Polish migrant literature and refers to the process of searching for life’s backrest points – anchors, allowing individuals to achieve psychosocial stability and to function effectively under new conditions. The collective of Ukrainians constitutes an interesting research category due to the fact that Poland is their main place of choice for migration both for a limited period of time – short (about one year), a certain long (several years) and for permanent residence. In its post-war history, Poland experiences for the first time contact with a mass migrant, not only taking up gainful employment, but settling with his family and attempting integration and assimilation into Polish society. Although Poles have fiercely opposed refugees from Syria or Africa, they hardly see Ukrainian migration as a threat to themselves. With an empirical base in the form of 36 interviews conducted among Ukrainian citizens employed in Poland in 2019, we would like to try to describe the differences in the projections of Ukrainian migration in the context of declarations on staying/leaving the country of migration after achieving the targets.

Keywords: migrants, Ukrainian migrants, social anchorage, integration.